

Rytterskolen i Køng

Rytterskolen i Køng eksisterer ikke mere.

Den blev opført i 1724, som én af i alt 241 skoler, 'De kongelige Skoler', som alle blev bygget i perioden 1722-27. Rytterskolen i Køng ophørte som skole i 1792, og bygningen blev nedrevet i 1906. Bortset fra et billede af elevholdet 1890 kendes ikke afbildninger af den gamle rytterskole.

Rytterdistrikterne

Helt tilbage fra Reformationen og frem til 1764-74 var store dele af Danmark ejet af kronen (krongodset), som udgjorde i alt 67.200 tdr. hartkorn. Resten tilhørte adelen og godsejerne.

I 1670, dvs. kort efter Karl Gustav-krigene i midten af 1600-tallet, oprettedes på krongodset i alt 12 såkaldte rytterdistrikter, hvis formål var at stille et tilstrækkeligt veludrustet og veltrænet rytteri (ryttersoldater) til rådighed for hæren - vel at mærke uden at det betød for store udgifter for landet/kongen.

De 12 rytterdistrikter i landet var fordelt med 6 på Sjælland, 1 på Lolland, 1 på Falster, 1 på Fyn og 3 i Jylland. Se kortet.

Rytteriforordningen

Rytteriforordningen var i begyndelsen et supplement til den stående, hvervede hær, som dengang bestod af næsten 12.000 mand. Ryttersoldaterne blev udskrevet fra ryttergodserne (en ryttersoldat pr. 8 tdr. hartkorn), således at godsets fæstebønder selv skulle 'ride for gården' eller evt. kunne holde en rytter for sig - en såkaldt 'sognerytter'. På denne måde var rytterdistrikterne områder, hvor bønderne var forpligtede til at sørge for underhold, husly og forplejning til det kongelige rytteri.

Regler og forordninger for rytteriet blev ændret lidt gennem årene, således at bonden (rytterbonden) ikke mere selv skulle deltage i krig, men 'blot' forsørge og forpleje en ryttersoldat med udrustning og hest. Til gengæld var han fritaget for hoveri, ægt (kørsel for herremanden) og landgilde. Han skulle dog fortsat betale tiende som alle almindelige fæstebønder var pålagt på den tid.

Den kongelige Vildtbane - Vordingborg Rytterdistrikt

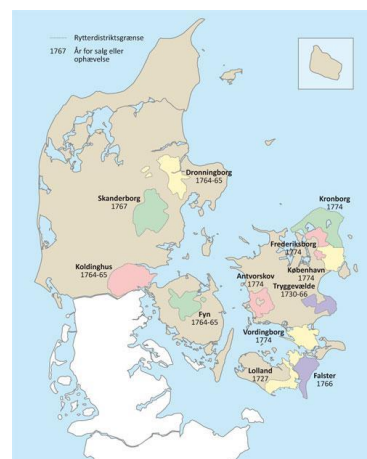
Vordingborg Rytterdistrikt blev etableret på Den kongelige Vildtbane i Vordingborg amt. Det gamle vildtbanehegn fra 1616, der som en gravet grøft gik tværs over Sydsjælland mellem Dybsø Fjord og Præstø Fjord, udgjorde vildtbanens nordlige grænse. Den var oprindeligt etableret under Chr. IV, men blev under Frederik IV renoveret i årene 1716-18 og kom herefter til at ligne et militært forsvarsværk med i alt 6 bevogtede overgange med tilhørende ledvogterhuse, jævnt fordelt langs hele vildtbanegrøften.

Vordingborg Rytterdistrikt omfattede hele det sydlige Sjælland, syd for en linje ret bugtet mellem Næstved og Præstø Fjord. Vildtbanegrøften og Rytterdistriktets nordlige grænse var således ikke sammenfaldende.

Bl.a. for at afhjælpe landets og kongens dårlige økonomi blev rytterdistrikterne i anden halvdel af 1700-tallet solgt på auktion til private. Således også Vordingborg Rytterdistrikt, hvor hele krongodsområdet blev solgt i 12 enheder ved den stort anlagte auktion i 1774, hvor forretningsmanden Niels Ryberg via en stråmand, hofagent Ditlev Staal, blev ejer af det 'nye' gods, Øbjerggaard.

Rytterdistrikterne i Danmark

På kortet herunder ses de 12 rytterdistrikter i Danmark 1670 – 1764-74.



De 12 rytterdistrikter havde flg. betegnelser:
København
Frederiksborg
Kronborg
Tryggevælde
Vordingborg
Antvorskov
Lolland – Møen
Bogø
Falster
Fyn
Dronningborg
Skanderborg
Koldinghus

Frederiks IVs Rytterskoler - 'De kongelige Skoler'

Ifølge visse kilder besluttede Kong Frederik IV i 1720 at markere sin 50 års fødselsdag med en 'folkegave', nemlig oprettelsen af 20 'Kongelige Skoler' i hvert af landets 12 rytterdistrikter. Det vil sige, at der skulle oprettes i alt 240 skoler i hele kongeriget. Disse skoler kaldtes i daglig tale 'rytterskolerne' fordi de lå i rytterdistrikterne.

Andre kilder nævner ikke 'folkegaven', men påpeger, at kongen nok var den egentlige skolestifter, men at den oprindelige idé om oprettelse af 'en skole for børn' (i Herlev) skal tilskrives magister og sognepræst i Hillerød Peder Hersleb. Dette forslag vandt omgående kongens bifald, idet han yderligere ønskede planen udbredt i en langt større målestok. De konkrete skoleplaner modnedes dog kun langsomt, og først efter lange forhandlinger mellem bl.a. 2 nedsatte kommissioner og en hær af embedsmænd i administrationen kom man frem til det løsningsforslag, vi kender i dag, nemlig etableringen af 241 nye skolebygninger i de 12 rytterdistrikter med ca. 20 skoler i hvert distrikt.

Kongen stadfæstede beslutningen på den nye skoleforordning med sin underskrift 28. marts 1721.

Atter andre kilder mener, at det var sand kristelighed og ægte kærlighed til almuen, der var kongens drivkraft i dette skoleprojekt, men den kongelige dagsorden *kunne* også være en plan om, at rytterdistrikterne i højere grad end hidtil skulle rekruttere trofaste og dygtige soldater. Et af midlerne for opnåelse af dette mål var at de havde lært at læse og tælle til 20.

Inspirationen kunne være kommet fra udlandet – f.eks. Prøjsen, hvor Friedrich Wilhelm d. I, hvis store interesse var soldatervæsenet, i 1717 havde indført tvungen skolegang, hvor ubetinget lydighed havde højeste prioritet.

Pietismen

I begyndelsen af 1700-tallet var en religiøs bølge rullet ind over Danmark – det var pietismen. Tilhængerne ønskede et mere bevidst kristenliv – et liv i barnlig fromhed og tillid til Gud. Det vil sige, at børn og unge skulle opdrages og undervises i 'den rette saliggørende kundskab', og for at nå dette mål måtte børnene lære at læse.

Mens velstillede forældre i købstæderne havde kunnet finde skoler til deres børn, var det anderledes på landet, hvor der endnu ikke fandtes skoler. Men med 'Fattigloven', som kom i 1708, rejstes nu et generelt krav om oprettelse af skoler i alle landets sogne – også for fattige børn. Det blev pålagt den stedlige degn at tilse, at også fattige børn fik undervisning i den kristne lære. Der skulle imidlertid gå en del år, førend denne lov helt var slået igennem.

Nogle steder – i ca. 50 kirkesogne – var det godsejerne, der for egen regning og som de første opførte skoler til almuenes børn. Eksempelvis Frederik d. IVs søskende prins Carl og prinsesse Sofie Hedevig, som bl.a. lod opføre en del skoler med tilknytning til godserne Vemmetofte og Højstrup allerede i 1719. Disse skoler var små og simple bindingsværksbygninger og ikke i nær samme karat som de lidt senere og mere velbyggede Kongelige Skoler. Men de var en god begyndelse for skolebyggeriet på landet.

Skolegang og uddannelse havde hidtil været forbeholdt samfundets øverste sociale lag, men de nye rytterskoler skulle fungere som almueskoler for alle rytterdistrikternes børn, og ordningen var således epokeydende.



Frederik IV
Konge i Danmark
1699-1730

Frederik IV var pietist, men også en oplysningsvenlig og igangsættende konge. Han besluttede, at der skulle etableres skoler i de kongelige rytterdistrikter – i alt 241 skoler. Han opførte endvidere to lystslotte, Frederiksberg Slot og Fredensborg Slot, der blev et monument over svenskekrigenes afslutning. Han ombyggede desuden Københavns Slot og inspireret af dannelsesrejser til bl.a. Versailles anlagde han det store parkanlæg ved Frederiksborg Slot.

Frederik IV foretog i årene 1716-18 en gennemgribende renovering af Vildtbanegrøften ved Vordingborg Rytterdistrikts nordlige grænse.

Herunder ses Rytterdistriktskortet fra 1720.



Fordelingen af skoler over landet som helhed blev dog i praksis noget ujævn, idet der oprettedes mellem 10 og 25 skoler i hvert rytterdistrikt, og derfor fik langt fra alle børn på landet mulighed for at modtage undervisning i de nye skoler.

Året efter beslutningen begyndtes opførelsen af skolerne, som alle blev bygget efter samme tegning og anvisning - de sidste skoler stod færdige i 1727.

En 'ekstra' skole blev efterfølgende opført på Bogø, så der i alt blev opført 241 rytterskoler.

'Instruction' for de nye skoler

I august 1720 havde kongen nedsat en kommission, der skulle udarbejde retningslinjerne for en fælles forordning for de nye skoler i rytterdistrikterne. Forordningen, som blev offentliggjort den 28. marts 1721, indeholdt fuldt udarbejdede instrukser for skolernes undervisnings- og tilsynsforhold.

I 'Instructionen' stod bl.a. at læse følgende krav til de nye skolebygninger:

'Skolernes Ydermurer, saavel som Skorsten og Bageovn af Flensborg-mursten, Skillerummene af tørrede Mursten og alle Gulve af brændte Mursten. I Forstuen Gulv af Kampesten. Murene skal udvendig have rene Fuger, Fod og Gesims; indvendig var alle Stuerne hvidtede. Taget af røde Flensborgsten. Uden om hele Huset Brolægning, ligesaa i Stalden. Tagværket, Loftet og de indvendige Dørkarme af Norsk Tømmer, men Karmene til Yderdørene og til Vinduerne ligesom Rammer og Poster i disse af Eg. Der er 3 Yder- og 5 Inderdøre, nogle med Laas, andre med Krog og Krampe. der er 17 Vinduer, hvert med 24 blyindfattede Ruder. Indvendig er Vinduerne malede røde, udvendig perlegraa ligesom de Lemme, der lukkede for dem om natten'.

De byggetekniske spørgsmål var imidlertid ikke helt afklaret, og 31. maj 1721 blev der fremlagt to forslag (tegninger) til det nye skolehus - det ene opført i bindingsværk, det andet med grundmurede ydervægge.

Tegningerne er så vidt vides ikke bevaret.

Den endelige beslutning fremlægges den 23. august 1721, hvor kongen i et brev forordner, at der skal opføres 5 nye grundmurede skoler årligt i 4 år (i alt 20) i hvert af det 12 rytterdistrikter.

Alle skolerne skulle bygges som en slags 'typehuse' dvs. alle i de samme materialer, efter samme disposition, med ensartet udseende og med følgende hovedmål:

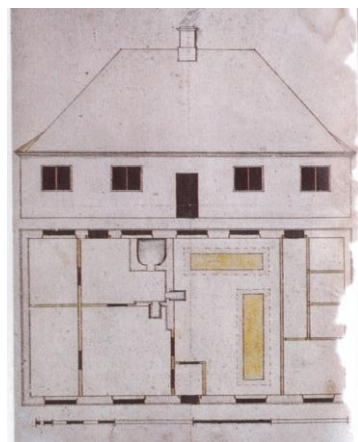
21 alen (13,18 m) lang, 12 alen (7,53 m) bred og 4½ alen (2,82 m) fra gulv til loft.

I november 1721 modtog rentekammeret et økonomisk overslag med tilhørende tegning til en grundmuret skolebygning, udarbejdet af kgl. hofgartner, arkitekt J C Krieger (1683-1755) i samarbejde med bygmester og teglværksejer Lauritz Eriksen, Nivaa.



Prins Carls Skole i Store Torøje på Stevns

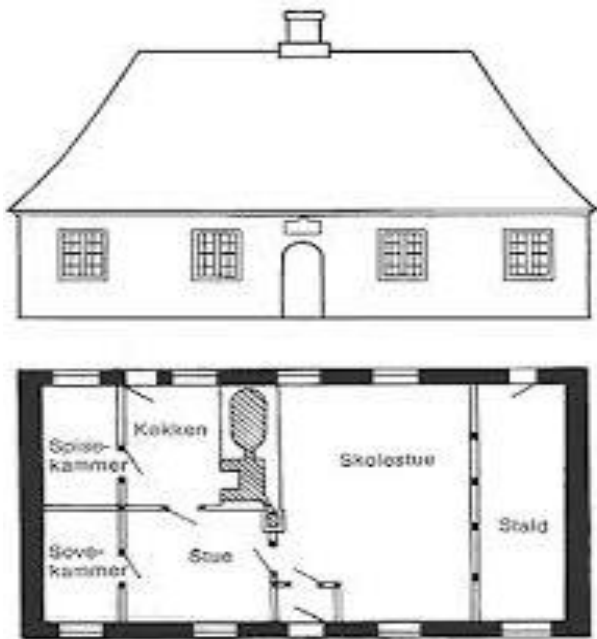
Denne skole er opført 1719 og er den sidste af Prinse- og Prinsesseskolerne, der er tilbage. Den regnes for en af landets ældste skolebygninger.



J C Kriegers skoletegning

Ovenstående rytterskoletegning som er dateret nov. 1721 og sandsynligvis udarbejdet af kgl. hofgartner og arkitekt J C Krieger, og anvendt til prissætning af rytterskoleprojektet.

Johan Cornelius Krieger er bl.a. kendt for udformningen af Barokhaven ved Frederiksborg Slot (1699). Ovenstående rytterskoletegning er formentlig kun et foreløbigt projekt, hvor alle detaljer endnu ikke er på plads. Således er tavlen over hovedindgangen ikke vist, ligesom denne dør er vist uden buet stik.



Denne tegning viser plan og hovedfacade af en rytterskole.

Tegningen her er næppe en arbejdstegning, men er sandsynligvis udarbejdet efter en opmåling af skolebygningen.

Ydervæggene er udført i massivt murværk, og de indvendige vægge er på tegningen vist som udmuret bindingsværk.

Bemærk også tavlen og det buede stik over hoveddøren.

Rytterskolerne skulle af hensyn til deres formål i deres bygning være mere anselige end almindelige huse - og det blev de. De tidligere skolebygninger, endog Prins Carls skoler, var opført i egnens byggeskik og dermed temmelig anonyme i bybilledet, men nu introduceredes en ny og solid bygningstype i landsbyen, som betegner et stort fremskridt på skolebygningens område.

De 241 rytterskoler

Alle rytterskolerne stod færdigopført i 1727.

De blev alle opført på krongodset, og som det fremgår af kortet, er placeringen af skolerne på grund af rytterdistrikternes geografiske beliggenhed og udstrækning meget ujævnt fordelt i forhold til landet som helhed. Således er Nord-, Vest- og Sønder-Jylland helt uden rytterskoler. Rytterskolerne blev ofte opført i umiddelbar nærhed af landsbykirkerne, da det normalt var præsten, som havde tilsyn med undervisningen. Udgiften til opførelse og drift af skolerne skulle udredes af kirketiendet.

Rytterskolerne i Vordingborg Rytterdistrikt

I Vordingborg Rytterdistrikt blev der opført 5 skoler i 1722, 5 skoler i 1723, 5 skoler i 1724 og 4 skoler i 1725. Hertil en ekstra skole på Bogø - dvs. i alt 21 rytterskoler i dette distrikt.

Nedenstående kortskitse viser (bortset fra Knudsby og Bogø) placeringen af alle rytterskolerne i Vordingborg rytterdistrikt.

De blev alle opført af bygmester Laurits Eriksen, Nivaa, til en pris af 550 rigsdaler pr. skole, svarende til den oprindelige kalkulation.

I Vordingborg Rytterdistrikt opførtes skoler i flg. landsbyer:

Hammer, Lundby, Bakkebølle, Sværborg, Køng, Viemose, Stensby, Øster Egesborg, Udby, Ørslev, Snese, Skibbinge, Allerslev, Neder Vindinge, Stenstrup, Vester Egesborg, Sønder Mern, Knudsby, Bårse, Dyrlev og Bogø.

Rytterskolernes fordeling

Rytterskolerne var overordentligt ujævnt fordelt i landet som helhed, idet kun rytterdistrikterne fik skoler.

Store områder i landet var således fortsat uden skoler. Kortet herunder viser den særdeles ujævne fordeling af rytterskolerne i Danmark.



På kortskitsen tv. ses den geografiske placering af de 21 Kongelige Skoler som i 1727 stod færdigopført i Vordingborg Rytterdistrikt



Rytterskolens udførelse og indretning

Alle rytterskolerne var som tidligere nævnt helt ens og opført efter samme grundplan. Skolebygningerne skulle være mønsterbyggerier, og de blev derfor opført af de bedste materialer og blev bygget efter de samme tegninger og anvisninger af kun 6 bygmestre.

I modsætning til de lidt tidligere 'Prinse- og Prinsesseskoler', som mere ydmygt var opført som traditionelle landsbyhuse med bindingsværk og stråtag, var rytterskolerne opført i mere gedigne materialer med grundmurede ydervægge i brændte mursten i fuld stens tykkelse og taget tækket med Flensborgtegl.

Materialer og overfladebehandling var meget grundigt beskrevet, ligesom der forelå detaljerede mængdeangivelser for de enkelte materialer.

Prisen for den enkelte skole var kalkuleret og angivet til 550-600 rigsdaler.

Skolerne var som udgangspunkt tækket med tegl, men enkelte steder valgte man et stråtag i stedet for tegltaget, idet man henviste til dette *'Eksempel paa, at Børnene ved deres Legen og Spil kaster Sten på Tagene for at have Fornøjelse af samme Stens Nedrulning, hvilket foraarsager Tagstenenes Istykkerslagelse'*.

Indvendig var væggene pudsede og hvidtede.

Foruden en lille forstue ved hoveddøren og skolestuen var der en lille lærerbolig bestående af en mindre stue, et lille sovekammer, et spisekammer og et køkken. Her var åben skorsten med ildsted og bageovn, og herfra blev der fyret i en ler-kakkelovn, som opvarmede både lærerbolig og skolestue.

Vand måtte man hente fra gadebrønden.

Fra gården var der adgang til en lille stald, hvor der var plads til et par køer og nogle får. Stalden lå i bygningens gavl i den ende af bygningen, hvor også skolestuen var.

Henrik Broholm, som var skoleholder ved rytterskolen i Vrå, og senere blev kordegn i Ringkøbing, udgav i 1737 en beskrivelse på latin af Frederik IVs rytterskoler med titlen *'Ortus et progresus vernacularum scholarum'*, og heri skrev han bl.a. om disse skoler, at de *'saa længe som de staa, vil være Æresmindesmærker for den ærværdigste Konge, saa hans Navn aldrig skal dø'*.

Fra Broholms bog har vi også følgende beskrivelse af skolernes indretning:

'Fra Forstuen gaar man ind i Skolestuen, fra denne i Stuen; herfra baade i Sovekammer og Køkken, fra dette i Spisekammer og Gaard. Fra denne var Indgang til Stalden. Da der ikke hørte Jord til Embedet, behøvedes intet Udhus; Brønd fandtes ikke ved alle Skoler.'

Skolestuen

Skolestuen var sparsomt udstyret med to lange borde og nogle bænke, hvis ben var nedrammet i gulvet.

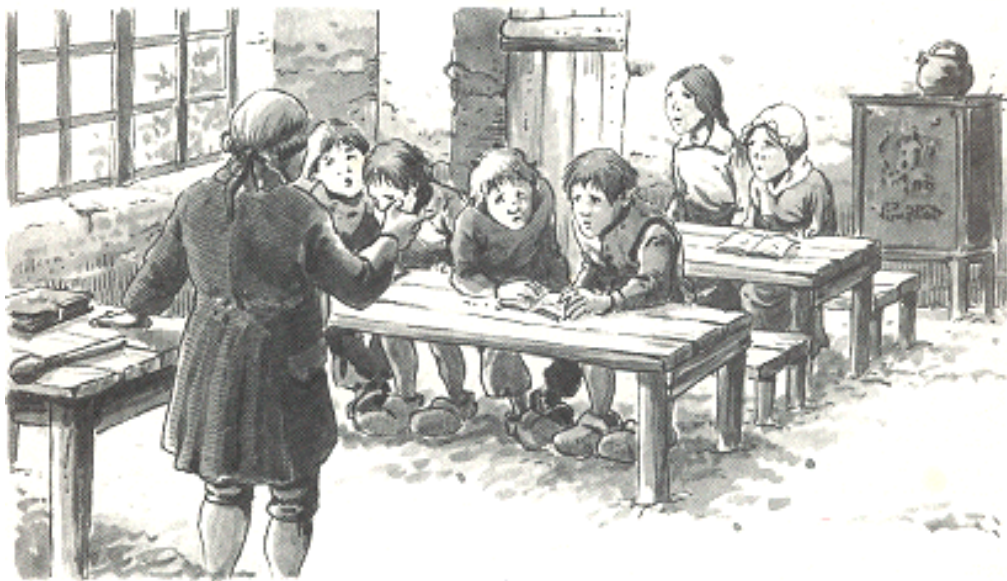
Af inventar skulle der bl.a. desuden være:

En tavle, et sengested, en jernbilæggerovn, samt en bibel og 3-4 salmebøger. Endvidere hedder det i forordningen:

Til fattige Børn burde det offentlige anskaffe ABCer, Bøger med Katekismer og de 7 Forklaringer - hvilket er alt, hvad Børnene på Landet fornemmeligen lærer.'

På skoleholderens bord, som ikke hørte med i fundatsens beskrivelse af inventaret, ligger ferlen - et grydeske-lignende afstraffelsesinstrument, angiveligt beregnet til at 'fremme indlæringen'.

Bilæggerovnen i baggrunden, som man fyrede i fra ildstedet udenfor skolestuen, forhindrede røgen i at fylde lokalet og nedsatte samtidig risikoen for ildebrand.



Tegning af Orla Klausen

Skolestue i en Rytterskole som den kunne have set ud i 1700-tallet.

Bemærk bilæggerovnen, de primitive skoleborde og det lerstampede gulv.

På lærerens bord ligger Katekismus og ferlen, som var et grydeske-lignende afstraffelsesinstrument til fremme af indlæringen.

Undervisning og opdragelse

Med den nye skoleforordning var der undervisningspligt for børn over 5 år og indtil de 'bestod' konfirmationen.

Læsning var det helt centrale fag i skolen, og undervisningens vigtigste formål var 'at oplyse i den saliggørende Guds Kundskab'.

Der blev dog også undervist i både skrivning og regning.

Dagens undervisning skulle begynde og slutte med skoleandagt (salmesang, bøn og læsning af et kapitel i Bibelen). Under bønningen skulle børnene knæle, og på helligdagene skulle de følges med skolemesteren i kirke.

Desuden skulle børnene lære det, 'hvormed de til sin tid kunne tjene deres konge og fædreland'.

Hvad opdragelsen angik, skulle skolemesteren 'lade drenge og piger sidde hver for sig, og han skulle påse, at børnene ikke bandede, brugte skældsord, talte utugtigt, støjede eller sloges'. Skolemesteren skulle, hvis børnene forbrød sig mod disse regler, straffe dem med ord. I det hele taget skulde han rette deres fejl 'med lempe og ingenlunde behandle børnene med hug og slag'. Hjalp formaninger og eftersidning ikke, skulle han melde det til forældrene, som herefter skulle 'straffe barnet med ris'.

Straffen kunne dog i stedet foretages af skolemesteren selv i forældrenes nærværelse.

Det var dengang bemærkelsesværdigt, at også piger på landet skulle modtage undervisning, idet undervisningen i byernes (købstædernes) latinskoler stadig kun var forbeholdt drenge.

Børnene skulle gå i skole kl. 7-11 og 14-18 om sommeren og 8-12 og 14-16 i vinterhalvåret. Dog kunne forældrene beholde børnene hjemme den halve dag, hvis de havde brug for deres hjælp.

Skolepenge

Undervisningen i læsning var gratis, mens forældrene skulle betale for undervisningsmidlerne til brug i 'de frivillige fag' - skrivning og regning.

Ifølge kilderne forlangte skoleholderen i Rytterskolen i Klejtrup, Johannes Møller, 4 Rigsdaler i skolepenge om året for hver elev - med den begrundelse, at skolen var forbeholdt børn fra bondestanden.

Det gav anledning til en betydelig strid med de mindre bemidlede borgere, og provsten måtte til sidst lægge sig imellem.

Provsten meddelte derpå skoleholder Møller, at han efter den gældende forordning kun kunne gøre krav på 2 Skilling for hver elev pr. år.

Nogle af de økonomisk bedrestillede borgere valgte dog fortsat at betale de 4 Rigsdaler til skoleholderen, så deres børn kunne lære både at skrive og regne.

Rytterskoletavlerne

Bedst kendt er formentlig de store udvendige sandstenstavler, som var indmuret i facaden over hoveddøren på hver skole og som stadig findes bevaret mange steder, selvom skolebygningerne måske forlængst er nedrevne. Tavlerne, som bestod af Westphalske Oberkirch-sandsten, var hugget hos Bilthucker i Steen´ Iohan Christopher Heinbrodt i København i 1722-1726. De første sandstenstavler blev opsat på skolerne i 1726-27.



Stentavlerne var alle næsten helt ens og udført med Frederik IV's spejlmonogram og derunder en latinsk tekst, som i oversættelse lyder:

Denne skole tillige med 240 lignende har VI FREDERIK DEN FJERDE i året 1721 opført i de distrikter, som af mig er oprettet til altid at underholde 12 ryttereskadroner.

Under den latinske tekst står dette vers på dansk:

***Halvtredsindstyve Aar, GUD har DU mig opholdet.
At Sygdom, Kriig og Pest mig intet ondt har voldet
Thi yder ieg min Tack, og breeder ud dit Navn,
Og bygger skoler op, De Fattige til Gavn.
GUD lad i dette Værck Din Naades Fylde kiende;
Lad denne min Fundatz bestaa til Verdens Ende:
Lad altid paa min Stool een findes af min Ætt
Som meener DIG MIN GUD, og DISSE SKOLER Rætt.***

Sandstenstavlen blev nedtaget fra den oprindelige rytterskole i Køng i forbindelse med nedrivning af bygningen i 1906.

Stentavlen blev derefter indsat i muren i en mellemgang på den 'nye' Køng Skole, hvorfra den i 1964 sammen med tavlen fra Rytterskolen i Udby er flyttet til Svend Gønge-skolen i Lundby.

Rytterskoletavlerne fra Køng og Udby

Disse to rytterskoletavler, som er helt identiske, har siden 1964 været indmuret i ydervæggen ved hovedindgangen på Svend Gønge-skolen i Lundby, men blev i forbindelse med en ombygning nedtaget og deponeres nu i skolens kælder.

Den ene tavle har opr. siddet over hoveddøren i Rytterskolen i Køng, mens den anden stammer fra Rytterskolen i Udby.



Tavlerne er velholdte med ringe vejrslid og tydelig tekst.

Der hersker en del usikkerhed om, hvem der har forfattet verseteksten på sandstenstavlerne. At det skulle være kongen selv, anses dog for at være ret usandsynligt.

I litteraturen om rytterskolerne har gehejmeråd Frederik Rostgaard (1671-1745) ofte fået æren for versene, men nyere forskning tyder på, at forfatteren måske snarere var præsten Jørgen Friis fra Helsingø.

Noget afgørende bevis herfor findes dog ikke.

Rytterskolernes opbyggelige vers

Noget helt særligt ved rytterskolerne var de mange 'opbyggelige' vers, som fandtes over dørene – over de indvendige døre såvel som udvendig over hoveddøren.

Fra Henrik Broholms bog om rytterskolerne ved vi, at der var malet hele vers på de kalkede vægge over alle de indvendige døre i rytterskolerne.

Versene var formentlig forfattet af præsten Jørgen Friis i Helsingø, og de lød således:

Over døren til skolestuen:

*Forsøm ey Skolegang i dine Ungdoms Dage,
Tænk paa dend leve-tiid, du har endnu tilbage.
Hav ingen ting saa kær, som Herrens sande frygt,
Tak dend Konge, som har disse skoler bygt.*

Over stuedøren:

*Welsigne det o Gud som Jeg mig foretager,
Gid Jeg i Gerning og i Ord Dig ey forsager.
Gjør Mig Mit Embede gjør mig det altid let.
Forhielp Mig med Din Kraft til at forrætte det!*

Over køkkendøren:

*Brygge, Bage, toe og tvette
Maden kaage og anrætte,
Vores Kiøkkenarbeid er
Balle, Strippe, Rist og Pande
Potte, Gryde, Spand og Kande
er vor Piges haand-gevehr.*

Over spisekammerdøren:

*Lyster du Postey og Tærter,
Udaf sligt vi intet har;
Landsby-Rætter, Kaal og Ærter
Staar udi hvert andet Kar.*

Over sengekammerdøren:

*Sødt og roligt kand vi sove
Dagen Møye glemmes her
Gud og Kongen maa vi love
Natteroe det bedste er.*

Versene var i form og indhold i nogen grad både belærende og moraliserende, idet der som tekstmæssige virkemidler bl.a. også benyttedes den i almuebefolkningen så dybt forankrede gudsfrygt og kongetro. Derved kunne man indprente såvel lærer som elever den rette indstilling til livet og til forståelsen af deres plads i samfundet.

Den samtidige verden - kort

I 1720erne, hvor Frederik IV gennemfører oprettelsen af de 241 rytterskoler i Danmark, sker der store begivenheder på den udenrigspolitiske scene:

- Store Nordiske Krig finder sin afslutning, idet den endelige fredstraktat. Danmark/Sverige underskrives på Frederiksborg Slot 3. juli 1720. Ved denne krig havde svenskerne mistet deres stormagtsstatus, som blev overtaget af Peter den Stores Rusland.
- 1721 er det år, hvor missionæren Hans Egede sammen med sin hustru drager afsted på sin Grønlandsrejse og opretter kolonien Godthåb.
- I Tyskland er Johan Sebastian Bach travlt beskæftiget med at komponere sine store værker, og i København er Ludvig Holberg netop færdig med sit satiriske heltedigt Peder Paars.
- I 1707 var det lykket at forene England, Wales og Skotland i 'Det Forenede Kongedømme Storbritannien', som i de kommende mange år udviklede sig til en betydelig magtfaktor med et omfattende koloni-herredømme i hele den kendte verden.
- På Nordamerikas østkyst havde nu i alt ca. 280.000 europæere bosat sig i 13 engelskprægede kolonier, men endnu var erobringen af dette enorme kontinent ikke for alvor begyndt.
- De to vestindiske øer, Skt. Thomas og Skt. Jan var annekteret af Vestindisk-guineisk Kompagni i hhv. 1672 og 1718, og i 1720erne havde den lønsomme trekanthandel allerede længe (fra 1670) været i fuld gang.
- Den franske konge, Ludvig XIV (Solkongen), havde ved sin død i 1715 efterladt et stærkere, større og også strategisk bedre sikret Frankrig, som nu endelig var anerkendt som en førende flådemagt. Frankrig blev nu også anset for at være den toneangivende og kulturelt førende nation i Europa.

Rytterskolen i Køng - hvor lå den?

Da Niels Ryberg i 1774 oprettede Køng Fabrik og dermed påbegyndte en omfattende fornyelse og omstrukturering af den eksisterende landsby, havde Rytterskolen allerede i næsten 50 år ligget på et af de mest centrale steder i byen, nemlig ganske tæt på det sted, hvor flere veje mødtes.



Køng Bye 1768

Udsnit af Konceptkortet fra 1768.

(CONCEPT CARTE

*over een deel af
HAMMERS og BAARSE
HERREDER*

efter

*DET KONGELIGE SOCIETETS
ordre optagen af*

O.C. og E. Weyel 1767 og 1768)

Rytterskolens placering i landsbyen er markeret med en rød cirkel. Som det ses, er skolen opført tæt ved det mest centrale og mest befærdede område i byen.



Køng Fabriksby 1806
 Udsnit af kort over Køng fra 1806. Her ses bl.a. følgende bygninger:
 1 Gammel Øbjerggaard
 5 Spindeskolen
 6 Rytterskolen
 18 Hospitalet
 19 Øbjerggaard (ikke vist)

Som det fremgår af kortet, blev alléen op mod herregården Øbjerggaard flankeret af Spindeskolen (5) og Rytterskolen (6). Gammel Øbjerggaard (1) var fabrikkens oprindelige administrationsbygning. I dag danner denne bygning rammerne om Køng Museum.

Rytterskolen bevarede, også med den nye og noget 'strammere' bystruktur, sin placering umiddelbart ved byens midte (bygning 6 på kortet herover).



Rytterskolen i Køng er for længst erstattet af en nyere, men nu (også) nedlagt skole, som her ses på Rytterskolens plads til højre for alléen til Øbjerggaard.

Rytterskolen i Køng blev opført 1724 og ophørte som skole i 1792. Bygningen blev dog først nedrevet i 1906, hvor den blev erstattet af en ny skole, opført på præcis den samme grund. Bygningen eksisterer stadig, men er nedlagt som skole. Den anvendes i dag som byens forsamlingshus – kaldet Egnshuset.

Til venstre for alléen til herregården Øbjerggaard ses Spindeskolen, opført 1778 af Niels Ryberg. Spindeskolen blev opført som en ren kopi af Rytterskolen, som dengang lå til højre for alléen dér, hvor den nyere skolebygning ligger i dag.

Spindeskolen, som Niels Ryberg opførte i 1778 efter tysk forbillede - men som en kopi af Rytterskolen fra 1727 - eksisterer derimod stadig - endda i gennemrestaureret stand.

Den er i dag bl.a. ramme om Køng Borgerforenings aktiviteter.



Rytterskolebilledet

Det vistnok eneste kendte foto fra Rytterskolen i Køng angives at være fra ca. 1890.

På dette tidspunkt var skolebygningen ca. 166 år gammel.

Her ses årets elevhold, opstillet til fotografering foran skolebygningen – både læreren og de fleste af børnene ses i positur med korslagte arme.



På billedet tv ses den nu nedlagte Køng Skole, som opr. blev opført på den samme grund, hvor Rytterskolen lå. Den er her gengivet på et ældre fotografi fra ukendt år.

De høje træer tv for skolen udgør den sydligste ende af alléen til Øbjerggaard.



Udhuset ved Rytterskolen
 Bag den 'nyere' skolebygning ligger endnu det gamle udhus, som i sin tid tilhørte Rytterskolen.
 Bygningen fremstår dog i dag lidt 'træt og forslået'.

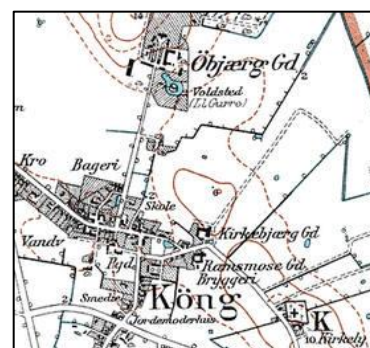


Kortet til højre viser Køng by, som den så ud omkring 1945.

Bemærk den lange og snorlige allé til Øbjerggaard (Øbjærg Gd), som i den sydlige ende flankeres af hhv. Spindeskolen og den nyere skolebygning.

På kortet ses blandt meget andet også herregårdsanlægget Øbjerggaard, og i havens vandgrav sydøst herfor ses det lille cirkelrunde voldsted Lille Gurre, som menes at kunne dateres tilbage til Valdemarernes tid.

Endvidere ses Køng Kirke, som ligger på bakken øst/sydøst for byen.



Kort over Køng By ca. 1945

Kilder

- www.thorshoj.dk: Rytterskolerne.htm, september 2014.
 Ellkier-Pedersen, Sigvald: Rytterskoletavlerne. Aarhus. 1971.
 Ellkier-Pedersen, Sigvald: Om Rytterskolerne i Vejle Amt. Vejle Amts Aarbog s. 9-64. 1972
 Jensen, Thøger: Kong Frederik den fjerdes Skoler. Aarhus. 1921.
 Tønnesen, Allan: En rytterskoletavle vender hjem. By og Land nr. 70 s. 10-15. 2006.
 Voss, Knud: Bygningsadministrationen i Danmark under Enevælden s. 50-51. København. 1966.
 Schousbo, Per Ole: Rytterskolen i Køng, Artikel september 2014.
 Larsen, Joakim: Bidrag til den danske skoles historie, Bind 1, s. 196-215 og Bind 2, s.1-20. 1984.
 Johansson, Karen: Rytterskolerne, der opr. hed De Kongelige Skoler Årbog 2009, Historisk Samfund for Præstø Amt

